

УДК 338.24.021.8 : 338.246

Захарченко В.І., д.е.н., професор

Черкаський державний технологічний університет

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ РЕФОРМИ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті показано значення інституційного базису, основу якого складає політична система, для розвитку української економіки. Доведено необхідність демократизації політичної системи України, зокрема для формування інститутів вільного ринку. З'ясовано, яким чином і за рахунок яких заходів базові суспільно-політичні реформи (конституційна, виборча, державного управління, антикорупційна, судова, правоохоронної системи, національної безпеки та оборони та ін.) впливають на проведення власне економічних реформ і, отже, виступають передумовою розвитку національної економіки.

Ключові слова: інституційний базис, політична система, національна економіка, суспільно-політичні реформи, економічні реформи, розвиток національної економіки.

Zakharchenko V.

SOCIAL AND POLITICAL REFORMS AS A PRESERVATION DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

The article shows the significance of the institutional basis, the basis of which is the political system, for the development of the Ukrainian economy. The necessity of democratization of the political system of Ukraine, in particular, for the formation of free market institutions, is proved. It is ascertained how and at the expense of which measures basic social and political reforms (constitutional, electoral, state administration, anticorruption, judicial, law enforcement, national security and defense, etc.) affect the real economic reforms and, consequently, act a prerequisite for the development of the national economy.

Key words: institutional basis, political system, national economy, socio-political reforms, economic reforms, development of the national economy.

Захарченко В.И.

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕФОРМЫ КАК ПРЕДПОСЫЛКА РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье показано значение институционального базиса, основу которого составляет политическая система, для развития украинской экономики. Доказана необходимость демократизации политической системы Украины, в частности для формирования институтов свободного рынка. Выяснено, каким образом и за счет каких мероприятий базовые общественно-политические реформы (конституционная, избирательная, государственного управления, антикоррупционная, судебная, правоохранительной системы, национальной безопасности и обороны и др.) влияют на проведение собственно экономических реформ и, следовательно, выступают предпосылкой развития национальной экономики.

Ключевые слова: институциональный базис, политическая система, национальная экономика, общественно-политические реформы, экономические реформы, развитие национальной экономики.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Україна має значний людський (освітній, креативний), природно-ресурсний (зокрема, земельний і мінерально-сировинний) та виробничий потенціал, проте належить до найменш розвинених (в економічному відношенні) і найбідніших країн Європи. Основна причина цього – недосконалість інституційного базису для розвитку економіки. Тому дуже важливо зміцнити його, забезпечити такий його рівень, який би дозволяв швидко й ефективно вирішувати нагальні проблеми розвитку української економіки.

Складність формування інституційного базису в Україні полягає в тому, що ринкові інститути поєднуються з інститутами, успадкованими з часів планової економіки, а це (в точці біфуркації, нестійкого стану) породжує значну кількість траєкторій його формування.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Формуванню інституційного базису відповідно до викликів сьогодення – політичної нестабільності, збройної агресії Росії, глибокої фінансово-економічної кризи тощо – сприяє пакет суспільно-політичних реформ, намічених в Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» та проаналізованих (щодо етапності й ефективності їх проведення) в ряді аналітичних звітів [1; 2 та ін.] і наукових праць – Л. Бунецького [3], С. Вовканича [4], П. Єщенко [5], А. Магдич [6], В. Парлюка [7], Р. Пустовійта [8] та ін.

Цілі статті. Суспільно-політичні реформи (конституційна, виборча, державного управління, антикорупційна, судова, правоохоронної системи, національної безпеки й оборони та ін.) формують належні передумови і, отже, сприяють успішному проведенню в Україні низки соціально-економічних реформ (у фінансовому та реальному секторах економіки, освітньої, медичної, пенсійної та ін.) і, відповідно, розвитку національної економіки. Тому досить важливо з'ясувати, яким саме чином і за рахунок яких заходів вони можуть цьому сприяти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Належне інституційне забезпечення розвитку української економіки може гарантувати тільки ефективна політична система суспільства. Історичний досвід свідчить, що ті країни, які на демократичних засадах створили найефективніші політичні системи (США, Японія, Німеччина та ін.), досягли й найбільших економічних успіхів. Помітних економічних успіхів досягали й країни з недемократичною політичною системою (наприклад, Туреччина – за часів правління М. Ататюрка, Чилі – за часів правління А. Піночета), але, на відміну від країн з демократичною політичною системою, вони досягали економічних успіхів у короткостроковому періоді. Для забезпечення ж економічного зростання в довгостроковій перспективі їм доводилося демократизувати політичну систему, тому що це забезпечує передумови для «злету», а саме – збільшення державних інвестицій у людський капітал, захист прав інвесторів і кредиторів і, відповідно, зростання інвестицій у фізичний капітал [6, с. 99].

Отже, в Україні (в умовах посткомуністичного транзиту) політичну систему слід формувати на базі інститутів політичної демократії та верховенства права, зокрема приватної власності. В економічній сфері це сприятиме формуванню інститутів вільного ринку та дозволить відмовитися від прийняття рішень за принципом політичної доцільності.

В реформованій політичній системі України на першому плані мають бути: високий рівень політичної і правової культури, сповідування демократичних цінностей, повага і дотримання Конституції і законів України усіма членами суспільства, посадовими особами, органами державної влади та місцевого самоврядування, довіра народу до держави та обраного урядом курсу реформ.

На жаль, жодне із соціологічних досліджень не показує, що в Україні створено ефективну політичну систему [3, с. 115]. На це, передусім, вказує *індекс демократії* за 2017 р. (5,69 за десятибальною шкалою, 83-тє місце із 167 країн), що складається «Economist Intelligence Unit» за 60-ма показниками, згрупованими у п'ять категорій: виборчий процес і плюралізм (6,17), функціонування влади (3,21), участь у політичному житті (6,67), політична культура (6,25) і громадянські свободи (6,18). Він свідчить про те, що нинішня політична система України класифікується як гібридний режим (з чотирьох типів режиму: повна демократія, недосконала демократія, гібридний режим і авторитарний режим) і не характеризується тенденцією до покращення (індекс демократії у 2015 і 2016 рр. був навіть вищий – 5,7, а в 2008 р. – значно вищий – 6,94) [9].

На регіональному рівні громадською організацією «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень» за підтримки міжнародних організацій визначено *індекс демократичного розвитку областей (ІДР)*. При цьому прийнята така градація ІДР: 1,00-1,99 – регіон з нерозвинутою демократією, 2,00-3,99 – змішаний/перехідний регіон, 4,00-5,00 – регіон з розвинутою демократією. Індеси розраховані для усіх областей

(без врахування окупованих Росією АР Крим та частини Донецької і Луганської областей). Перші позиції в рейтингу займають Івано-Франківська (3,48), Тернопільська (3,42) та Хмельницька (3,40) області, останні – Одеська (2,75), Миколаївська (2,78) та Житомирська (2,79) області. Отже, в Україні немає регіонів ні з розвинутою, ні з нерозвинутою демократією. Усі вони, хоч є досить різними за рівнем демократичного розвитку, однак позиціонуються як регіони з перехідною (від нерозвинутої до розвинутої) демократії [10, с. 6-14].

Демократизація політичної системи України невіддільна від проведення *суспільно-політичних реформ*, які щонайбільше спрямовані на удосконалення державного устрою та підвищення національної безпеки. Водночас їх вплив на економічний розвиток країни та її регіонів є безсумнівним, бо, як цілком резонно стверджував ще В. Ульянов (Ленін), політика є концентрованим виразом економіки. Тож розглянемо особливості їх проведення в аспекті розвитку національної економіки.

Конституційна реформа орієнтована передусім на зміцнення української держави та народовладдя, зокрема через оптимальний розподіл повноважень між гілками влади – законодавчою, виконавчою та судовою. На перший погляд вона безпосередньо на розвиток української економіки не впливає, однак це далеко не так. Річ у тому, що влада в Україні є клептократичною. За неї політична влада перебуває під сильним пресом влади економічної, сконцентрованої в руках декількох десятків осіб-олігархів, які, однак, це публічно не демонструють. Клептократія уособлює владу крадіїв, за якої корупція та фінансові зловживання державних чиновників та політиків стають одним з основних стрижнів життя суспільства. Сама ж корупція зумовлює ненадійність прав власності, криміналізує суспільство (шляхом злиття правоохоронних структур і кримінальних угруповань). Звичайно, це руйнує довіру громадян і бізнесу до владних і юридичних інституцій, спричинює руйнування ринково-демократичного укладу, гальмує приплив іноземних інвестицій і загалом перешкоджає економічному зростанню країни [8, с. 27].

Отже, головним завданням конституційної реформи має стати ліквідація клептократичної моделі влади. Для цього необхідно, щоб народ брав безпосередню участь у формуванні політичної системи країни, а органи влади були йому підконтрольними.

З метою реалізації реформи Указом Президента України від 03.03.2015 р. створена Конституційна Комісія, яка підготувала проекти змін до Конституції України за напрямками децентралізації, правосуддя і прав людини. Ці проекти, крім останнього, вже проголосовані у Верховній Раді України. Однак внесені та намічувані зміни до Конституції України не відповідають на цілий ряд принципових запитань, які мають і економічне підґрунтя. Зупинимось на найважливіших із них.

Яка модель влади і який тип економічної системи є оптимальними для України? Та модель влади, яка нині утвердилася в Україні, Конституцією не передбачена. Натомість у преамбулі до неї є вказівка та те, що Україна буде соціальною державою. Отже, це накладає певні зобов'язання на владні структури щодо соціальних пріоритетів у розвитку національної економіки. Водночас не зайвим було б затвердити окремою статтею модель влади і тип економічної системи України. Більшість політологів і економістів сходиться на тому, що за моделлю влади вона має бути демократичною країною, яка спирається на громадянське суспільство та середній клас, а за типом економічної системи – країною із соціально орієнтованою ринковою економікою.

Яка форма правління є оптимальною? В Україні з початку незалежності була запроваджена президентсько-парламентська форма правління, яка через значні владні повноваження президента сприяла утвердженню клептократичної моделі влади. Остання дозволила на деякий стабілізувати економіку, але водночас і позбавило її перспектив, тому що олігархи зазвичай паразитують на використанні природних ресурсів і володінні природними монополіями, а тому особливої тяги до розвитку високотехнологічних видів діяльності не мають. Після Помаранчевої революції

(2004 р.) було вирішено перейти до парламентсько-президентської форми правління, яка надавала парламенту компетенційні переваги у формуванні уряду. Однак і вона не принесла бажаних результатів, тому логічно зробити висновок про те, що оптимальною для України (про що свідчать і політологічні дослідження [11, с. 15]), може бути, як і в більшості країн Європи, парламентська форма правління.

У зв'язку з цим закономірно виникає ще одне питання: *як бути з інститутом Президента України?* При відповіді на нього слід враховувати, що жоден Президент України не дав навіть надії на економічний успіх, не кажучи вже про досягнення «економічного дива». Крім того, інститут президента породжує колізію дуалізму виконавчої влади, тому його слід або зовсім ліквідувати, або наділити його церемоніальними функціями, або повністю передати йому виконавчу гілку влади (як у США), що має знайти відображення у змінах до виборчого законодавства.

Зрозуміло, що нинішнє виборче законодавство України служить переважно інтересам олігархів і уже через це деформує головну функції виборів – щодо оновлення влади і оптимізації політичної системи країни. Але оскільки від рішень представників влади залежать реформи в економіці країни та її регіонів, то це означає, що важливою є *виборча реформа*. До речі, її відтермінування уже призвело до кризи довіри громадськості й експертного середовища до правлячої більшості, іміджевих втрат України – через порушення міжнародних зобов'язань, зокрема, перед Євросоюзом, Радою Європи і ОБСЄ, що ставить під загрозу отримання міжнародної політичної і фінансової підтримки у проведенні реформ.

Парламентська Асамблея Ради Європи ще в 2010 р. (Резолюція 1755) рекомендувала Україні запровадити на виборах народних депутатів пропорційну виборчу систему, яка базуватиметься у регіональних виборчих округах на відкритих виборчих списках. Подібні рекомендації висловлені у 2011 р. і Венеціанською комісією, зокрема у її висновку на Закон «Про вибори народних депутатів України».

Пропорційна виборча система з відкритими регіональними списками, що передбачається Концепцією нової редакції Закону «Про вибори народних депутатів України», дозволяє усунути ряд недоліків чинної в Україні змішаної виборчої системи (50 % парламентарів обираються за мажоритарною виборчою системою, інші 50 % – за пропорційною виборчою системою із закритими партійними списками). Вона також сприятиме інституційній розбудові партій, збільшенню впливу виборців на партії та їх кандидатів через право черговості на обрання до Парламенту та місцеві органи влади.

Ця виборча система має посилити і партійне структурування суспільства, тому що партії, які реально впливають на політику влади в країні, в т. ч. й економічну, практично не мають ні принципових відмінностей, ні розбудованої структури. Отже, доцільно провести перереєстрацію партій на основі реального, а не фейкового членства в них. Партії, що не зберуть 100 тис. членів протягом року, не повинні реєструватися (чи перереєструватися) у Міністерстві юстиції. Для реальної реєстрації членів партій доцільно ввести персональні рахунки членських внесків в розмірі еквівалентному не менше 10 євро в рік. Таке врахування членства у партіях дозволить різко скоротити чисельність партій та ускладнить їх фінансування олігархами. Крім того, відпаде необхідність у державному фінансуванні діяльності партій, яке передбачене Законом України «Про політичні партії» і вже практикується. Ефекту це, звичайно, не дало, але гроші з державного бюджету витрачаються і немалі.

Щоб уникнути проблем і політичної корупції при створенні коаліції у Верховній Раді, ще до виборів лідери партій мають визначитися з якою ідеологією і, відповідно, яким виборчим блоком партія, виходячи з програмних засад, себе позиціонує – лівої ідеології (яка відповідає інтересам найманих працівників, як Демократична партія у США), чи правої ідеології (яка відповідає інтересам роботодавців, як Республіканська партія у США). Центристські партії, що представляють працюючих власників, мають позиціонувати себе в залежності від більшої прихильності до тієї чи іншої ідеології. Той блок, який набирає більшість депутатів, пропонує для обрання Верховною Радою

прем'єр-міністра. Це може бути лідер партії, яка отримала найбільшу кількість голосів у парламенті.

Прем'єр-міністр бажано щоб обирався на 4 роки. Перший рік прем'єру слід надавати для «розгрібання завалів» попередників, другий – для започаткування і проведення реформ. Якщо через 2 роки прем'єр-міністр не виправдує сподівань народу як єдиного законного носія влади, то проводяться його перевибори. Підставою для них може бути падіння ВВП (більше як на 3 %), підписи більше половини депутатів правлячого блоку, підписи 3/4 депутатів від опозиційного блоку, більше 2/3 негативних відгуків виборців на електронному сайті голосування.

Прем'єр-міністр після обрання (чи переобрання) представляє Верховній Раді для затвердження складу уряду. Для міністрів, як і для народних депутатів, доцільно запровадити процедуру електронного голосування за результатами їхньої діяльності (з потенційною ротацією через рік). Тим більше, що діяльність урядовців, не рахуючи діяльності таких міністрів, як Г. Кирпа, не відзначається особливою продуктивністю. Можливо тому, що, як говорив ще Р. Рейган: «Кращі уми не в уряді. Якби вони там були, бізнес вкрав би їх».

Наявність же простого і зрозуміло ротаційного механізму Верховної влади і уряду має вберегти Україну від чергових потрясінь і нових Майданів.

У зв'язку з запровадження механізму ротації депутатів, міністрів та деяких інших категорій високопосадовців доцільно організувати їх проживання у гуртожитках квартирної типу. Це дало б значну економію коштів за рахунок відмови від компенсації найму квартир та проживання у готелях.

Конституційна та виборча реформи – це тільки пролог до *реформи державного управління* – на засадах веберівської концепції «раціональної бюрократії», яка передбачає досконалість управлінської праці щодо точності, дисципліни, надійності, інтенсивності й ефективності.

Державне управління з давніх часів було «ахіллесовою п'ятою» України. Ще Ф.-М. Вольтер писав: «Україна – країна козаків, розташована між Малою Татарією, Польщею и Московією. Погане управління погубило тут те добро, яке природа намагалася дати людям». Та й нині міністерські чиновники більшу частину свого робочого часу займаються непотрібними, а то й шкідливими для суспільства справами – нескінченними бюрократичними узгодженнями, відповідями (а частіше – відписками) на звернення громадян, наданням адміністративних послуг (здебільшого без права на те), регуляцією того, що не треба регулювати, управлінням майном замість підтримання ефективної діяльності організацій усіх форм власності. Не дивно, що необхідність реформи державного управління в Україні сприймається як щось само собою зрозуміле, в т. ч. й найвищими державними посадовцями. Не випадково прем'єр-міністр В. Гройсман, приступаючи до виконання своїх обов'язків, заявив, що його «команда» має стати владою нової якості.

Метою реформи державного управління є формування ефективної системи публічної адміністрації, здатної забезпечити високу ефективність ведення бізнесу (на засадах державного регулювання – антимонопольного, зовнішньоекономічного та ін., структурної перебудови, інноваційної діяльності, технологічного розвитку тощо), суттєве зростання ВВП та високий рівень життя громадян.

На виконання реформи Кабінет Міністрів України 24 червня 2016 р. схвалив Стратегію реформування державного управління в Україні на 2016–2020 рр. та затвердив план заходів з її реалізації. Ключовими напрямками реформування визначені: стратегічні засади реформування державного управління; стратегічне планування, формування і координація державної політики; державна служба та управління людськими ресурсами; підзвітність – організація, прозорість, нагляд системи керівників центральних органів виконавчої влади; надання адміністративних послуг (через «прозорі офіси») та адміністративна процедура; управління державними фінансами.

Незважаючи на амбітні плани й велику кількість реформ, ініційованих урядом В. Гройсмана, більшість громадян негативно оцінює його діяльність. Неefективно працює й уся вертикаль виконавчої влади в Україні, яка нараховує близько 300 тис. чиновників. Це є «... віддзеркаленням нерозуміння неекономічних факторів розбудови ефективної держави, світоглядного обмеження її очільників, зорієнтованих на особисте швидке і нетрудове збагачення» [4, с. 12]. Підтвердженням останнього є те, що кожен другий у владі пов'язаний з криміналом [12].

На жаль, із трьох основних інструментів влади (за Е. Тоффлером [13, с. 39-41]), що передбачають використання насилля (за влади невисокої якості), багатства (за влади середньої якості) і знань (за влади найвищої якості), нинішня влада найбільше користується першим із них і зовсім мало – останнім. На це вказує хоча б те, що вже виношуються плани щодо ліквідації управлінь економіки в регіональних адміністраціях [14, с. 40]. Отже, в реформуванні державного управління в Україні попереду ще багато роботи.

З реформою державного управління тісно пов'язана програма «Цифрова Україна», затверджена на засіданні Національної ради реформ 18 вересня 2015 р. Вона передбачає розширення можливостей щодо застосування ІТ-технологій не тільки у сфері державного управління (електронного урядування в центрі, в регіонах і на місцях), але і в багатьох інших сферах, що надасть цифрові сервіси громадянам і бізнесу та сприятиме залученню інвестицій, збільшенню кількості туристів тощо.

Після Революції Гідності (Євромайдану) простого косметичного ремонту державної влади в Україні було уже недостатньо. Необхідним стало кардинальне оновлення влади. Тому уже в 2014 р. було прийнято Закон України «Про очищення влади», який визначав правові засади люстрації, зокрема осіб, які сприяли узурпації влади Президентом України В. Януковичем, підриву основ національної безпеки і оборони країни та протиправному порушенню прав і свобод людини.

Згодом виявилось, що і нова влада виявилася дуже далекою від ідеалів і наказів Євромайдану, її найбільшим мінусом стала корумпованість. Руйнуючи державний апарат і спустошуючи моральні устої суспільства, корупція несе серйозні ризик втрати Україною її незалежності. На це, зокрема, вказують дані опитування «Барометр світової корупції» за 2016 р., проведеного міжнародною антикорупційною організацією Transparency International. Згідно з ними, 56 % респондентів вважають, що корупція є головною проблемою Української держави. Колишній Держсекретар США Рекс Тіллерсон акцентував увагу на цьому: «Для України немає сенсу боротися за своє тіло на Донбасі, якщо вона втрачає свою душу через корупцію» [15].

Отже, корупція є головним внутрішнім ворогом України, оскільки вона веде до поширення тіньової економіки, ускладнень у сфері макроекономічного регулювання, збоїв ринкового механізму, криміналізації бізнесу, втрат державного майна, скорочення надходжень до державного та місцевих бюджетів, загострення соціальних проблем, відтоку робочої сили за кордон, «тромбів» на шляху руху товарів і капіталу, погіршення інвестиційного клімату, що в підсумку різко зменшує шанси на економічне зростання. За даними опитування портфельних і стратегічних іноземних інвесторів, проведеного Dragon Capital та Європейської бізнес-асоціації, широкомасштабна корупція, поряд відсутність довіри до судової системи, є найбільшою перешкодою для надходження капіталу в Україну [2, с. 4]. Виходячи з наведеного, *антикорупційна реформа*, без сумніву, є однією з найважливіших з-поміж усіх суспільно-політичних реформ.

Для боротьби з корупцією важливо сповна використати багатий зарубіжний досвід [16]. Наприклад, в Сінгапурі для цього були запроваджені такі заходи: спрощення процедур прийняття рішень та видалення двозначності в законах; різке збільшення заробітної платні суддям; заміна особового складу міліції; жорстке придушення мафіозних угруповань; збільшення заробітної плати державним

службовцям; створення незалежного органу для боротьби з корупцією у вищих ешелонах влади.

З метою започаткування антикорупційної реформи в Україні 14 жовтня 2014 р. був прийнятий Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки». Інституційному забезпеченню реформи сприяло й ухвалення інших законів, зокрема таких як «Про запобігання корупції», «Про Національне антикорупційне бюро», «Про Державне бюро розслідувань», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» та зміни до законів «Про прокуратуру» (зокрема, в частині Спеціалізованої антикорупційної прокуратури), «Про Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», «Про публічні закупівлі» та ін.

В реалізації реформи ключова роль відведена новим антикорупційним органам – Національному антикорупційному бюро України (НАБУ), Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (САП), Національному агентству з питань запобігання корупції (НАЗК) та Вищому антикорупційному суду.

НАБУ за консультативної і фінансової допомоги з боку міжнародних партнерів вже в грудні 2015 р. зареєструвало перше кримінальне впровадження в Єдиному реєстрі досудових розслідувань, а до кінця січня 2017 р. (під наглядом САП) Бюро уже здійснювало 264 кримінальні розслідування. В ході розслідувань були заарештовані значні грошові кошти (601,9 млн. грн., 80,2 млн. дол. США, 7,4 млн. євро), 114 земельних ділянок, 66 квартир, 54 нежитлові приміщення, 27 будинків, 69 транспортних засобів та 2 літаки, 228 одиниць сільгосптехніки, 1 цілісний майновий комплекс, цінні папери на суму понад 75,5 млн. дол. США [1, с. 15].

Підвищеною увагою з боку детективів Бюро користується діяльність суддів (всіх рівнів) та прокурорів. Майже кожне п'яте провадження, яке розслідує бюро, стосується зловживань на підприємствах з державною часткою 50 % і більше. Завдяки зусиллям детективів Бюро вдалося викрити корупційні схеми у Міністерстві оборони, в Укроборонпромі, на ПАТ «Укргазвидобування», «Укрзалізниця», «Одеський припортовий завод», «Державна продовольчо-зернова корпорація». Викриття корупційних схем останнього товариства унеможливлено розкрадання 480 млн. грн., наданих Україні за Кіотським протоколом [1, с. 15]. Помітними є успіхи НАБУ і в протидії злочинній діяльності бізнесу (контрабанді, відмиванню грошей тощо). Свідченням цього є, наприклад, інформація УНН (від 12.12.2017) про те, що бізнесмен В. Альперін підозрюється у дачі взятки детективу НАБУ в розмірі 800 тис. дол. За даним прес-служби НАБУ, позитивний економічний ефекти від роботи агентства досягає 3 млрд. грн.

Особлива увага НАБУ прикута до е-декларування, хоча відповідальним за проведення перевірок е-декларацій, згідно Закону «Про запобігання корупції», є НАЗК. Бюро реагує на звернення щодо фактів незаконного збагачення декларантів, оскільки на них не реагує НАЗК. Примітно, що фігурантами більше половини проваджень НАБУ за результатами перевірок е-декларацій є представники суддівського корпусу.

Звичайно, активність детективів НАБУ не до вподоби можновладцям. Свідченням цього є напруженість у стосунках між НАБУ і «старим» органом слідства – Генеральною прокуратурою України, що особливо загострилася у листопаді 2017 р., коли та разом із СБУ зірвала спецоперацію НАБУ. Відкритий наступ на НАБУ розпочався у грудні 2017 р., коли керівники провладних фракцій подали у Верховну Раду України законопроект, що уможливило звільнення його керівника без аудиту. Цей крок влади отримав рішучий осуд з боку представників США, ЄС, МВФ та послів G 7 і тому розгляд законопроекту був призупинений.

Запровадження НАЗК системи електронного декларування статків публічних службовців є одним з головних досягнень антикорупційної реформи. Вона виступає як важливий інструмент у боротьбі з легалізацією доходів і майна, одержаних в результаті

корупційних діянь. Не дивно, що запуск цієї системи супроводжувався колосальним протистоянням з боку багатьох народних депутатів, чиновників високого рангу, представників силових структур. Всупереч усім старанням систему з 1 вересня 2016 р. було запущено. Однак вона все ще не стала «наріжним каменем» у боротьбі з корупцією, зокрема й тому, що за перевітками декларацій не приймаються рішення, щодо статків, які «не вписуються» в доходи публічних службовців. Неврегульованим є доступ до декларацій (тільки не повністю, як до декларацій працівників СБУ), внаслідок чого вони стають цінною інформацією для кримінальних елементів. Ми вважаємо, що доступ до декларацій повинно мати обмежене коло осіб, які реально борються з корупцією.

На сьогодні успіхи в боротьбі з корупцією в Україні є малопомітними. На це вказує те, що в рейтингу Transparency International Індексу сприйняття корупції (СРІ) Україна після Євромайдану піднялася лише на 14 позицій – зі 144-ї у 2013 р. до 130-ї у 2017 р. Вона отримала 30 балів зі 100 можливих. Це на 1 бал більше і на 1 позицію вище, ніж в минулому році (29 балів, 131 місце з 176 країн). Але в динаміці результати 2017 р. нижче (1 бал проти 2), ніж у 2016 р. Щоправда, в рейтингу СРІ Україна в цьому році вперше з 2010 р. обійшла Росію (29 балів), яка не поліпшила свої позиції за минулий рік. Результати інших сусідів і далі вищі, ніж у Україні: Польща – 60, Словаччина – 50, Румунія – 48, Угорщина – 45, Білорусь – 44, Молдова – 31 [17].

Для підвищення результативності антикорупційної реформи в Україні, на нашу думку, важливо здійснити такі заходи: запровадити правові механізми відокремлення бізнесу від політики; позбавитися впливу представників влади, особливо верховної, на прийняття рішень працівниками антикорупційних органів; законодавчо наділити НАБУ правом на автономне (а не за погодженням із СБУ) зняття інформації з каналів зв'язку; домогтися об'єктивності декларацій про доходи і майно посадових осіб з кримінальною відповідальністю за приховування їх вартості в еквіваленті (за курсом НБУ) понад 20 тис. євро; забезпечити доступ до декларацій усіх без винятку посадових осіб, водночас доцільно обмежити доступ до декларацій тільки колом відповідальних осіб; заборонити переписування доходів і майна на рідних і близьких, крім батьків на дітей і навпаки; забезпечити для посадових осіб обов'язковий перехід на безготівкові форми платежів, щоб забезпечити ефективний контроль не тільки над їхніми доходами, але й видатками; заборонити на період перебування в статусі депутатів усіх рівнів чи на державній службі зростання доходів і вартості майна за рахунок підприємницької діяльності (за їх наявності вони мають перераховуватися у державний та місцеві бюджети у пропорції 50 : 50); синхронізувати реформу (за цілями і термінами) з реформами правоохоронної та судової систем.

Реформа правоохоронної системи покликана подолати свавілля і корумпованість чиновницького апарату, рекет в економічній сфері, засилля бандитизму тощо. Без проведення цієї реформи мало хто наважиться вкладати кошти й далі розвивати бізнес, особливо це стосується іноземних інвесторів.

Першим кроком на шляху реформування правоохоронної системи став початок роботи патрульної поліції. Нині вона працює у 32 містах України і нараховує більше 12 тис. осіб. В перспективі передбачається об'єднання блоків патрульної і громадської поліції в єдиному підрозділі – поліції превенції. У 2016 р. розпочали свою роботу спецпідрозділи Корпусу оперативної-раптової дії («КОРД»). Проводиться робота щодо реформування існуючої системи ізоляторів тимчасового тримання з метою дотримання європейських та світових вимог щодо утримання осіб в місцях позбавлення волі. Впроваджено пілотний проект (у Києві та Одесі) фото-відео-фіксації порушень правил дорожнього руху. З початку 2016 р. до кінця березня 2017 р. автотранспортний парк поліції поповнився 651 автомобілем компанії Matsubishi [1, с. 36].

У 2016 р. тривав активний процес атестації працівників поліції, він дозволив звільнити з лав поліції працівників, які своїми діями (корупційного, етичного, протиправного) характеру підривали довіру населення до неї. Це значною мірою був

вимушений крок, але він приніс і багато шкоди, тому що з правоохоронних органів було вибите професійне ядро, особливо по лінії Департаменту карного розшуку та у зв'язку з ліквідацією Управління по боротьбі з організованою злочинністю. В результаті ми отримали не тільки некомплект поліції на рівні 18 %, а ще й дуже низький рівень розкриття резонансних і важких справ [1, с. 36].

В цілому реформа правоохоронної системи значною мірою має показний характер. При цьому влада, аби добитися прихильності силових структур, практикує систематичне підвищення заробітних плат їх працівникам та загальне збільшення бюджетних витрат на їх утримання. Це є свідченням того, що Україна таки буде поліцейську державу.

Однією з найзатребуваніших (поряд з антикорупційною) є *судова реформа*. Вона спрямована на те, щоб в Україні нарешті запанувало верховенство права, справедливе правосуддя. Причому це дуже важливо і для розвитку економіки й, зокрема, бізнесу. Пояснюється це тим, що коли у представника певного бізнесу виникає спір з контрагентами або державними органами, то має бути арбітр. Зазвичай цю функцію виконує суд. Якщо до суду є довіра, то сторони виконають рішення, яке б він не ухвалив. Якщо ж один із контрагентів має можливість вирішити спір в інший спосіб – через вплив на суддю, то довіри до українського суду не буде (наразі вона на рівні 8-10 % [2, с. 13]). Особливо це важливо для залучення інвестицій, тому що бізнесмен завжди оцінює співвідношення ризику та дохідності. Так, в Україні багато бізнесів мають вищу дохідність, ніж у країнах ЄС, але й ризики на порядок більші, тому й інвестор не обирає нашу країну.

Після Революції Гідності 27 жовтня 2014 р. створено Раду з питань судової реформи, яка розробила Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки (Стратегія), а також детальний План дій щодо реалізації її положень. Указом Президента України від 20.05.2015 р. Стратегію було схвалено. Законодавчим втіленням реформи стало прийняття Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд». Але початок великій судовій реформі (під тиском послів «Великої сімки» та МВФ) дали Закон «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та оновлений Закон «Про судоустрій і статус суддів», прийняті Верховною Радою 2 червня 2016 р.

Реформа полягає в наступному:

- перетворення чотирирівневої судової системи на трирівневу (місцеві/окружні суди – апеляційні суди – новий Верховний Суд України (ВСУ);
- всі судді призначатимуться на конкурсній основі. Встановлюються нові кваліфікаційні вимоги до суддів ВСУ. Утворюється Громадська рада доброчесності;
- створення окремих Вищого антикорупційного суду та Вищого суду з питань інтелектуальної власності;
- обмеження суддівської недоторканності;
- утворення Вищої ради правосуддя замість Вищої ради юстиції;
- істотне підвищення суддівської винагороди (зарплати);
- розширення дисциплінарної відповідальності суддів, кваліфікаційне оцінювання;
- зміна порядку призначення, переведення суддів;
- звільнення судді через порушення ним обов'язку підтвердити законність джерел походження доходів і майна;
- введення інституту конституційної скарги громадянина до Конституційного Суду;
- поступове впровадження адвокатської монополії на представництво в судах.

Реформу привітали Європейський Союз, США, Рада Європи, Венеціанська комісія, але висловила критичні зауваження Європейська Бізнес Асоціація. На думку її представників, у запропонованих змінах відсутні ефективні механізми оновлення

існуючого суддівського корпусу, а також інструменти громадського впливу на відбір і оцінку суддів. При цьому не факт, що попередній склад Верховного суду передасть секретну документацію новому суду. Самі суди стають значною мірою закритими, тому що суд може заборонити доступ ЗМІ до судового процесу без будь-якої мотивації. Кожен суддя отримав право запрошувати «експертів в галузі права», що дозволить йому відсторонитися від неправомірного судового рішення, прикрившись рішенням експерта. А звернення в суд для багатьох стає матеріально невідомим (це і 1,5 тис. грн. за звернення з позовом в суд, це і подорожчання на 80 % доступу до касації, це і сплата «авансу» за витрати відповідача, на випадок якщо він виграє). Це означає, що витрати на судову систему, на яку тільки з бюджету у 2017 р. було витрачено 9,5 млрд. грн., ще більше зростуть.

Експерти Реанімаційного пакету реформ звертають ще увагу на те, що створення Вищого антикорупційного суду відкладається на невизначений час, тим більше, що Венеційська комісія, МВФ і Всесвітній банк наполягають на: 1) приведенні його юрисдикції до юрисдикції НАБУ і САП; 2) зміни кваліфікаційних вимог до суддів; 3) надання громадській раді права вето на кандидатури нечесних претендентів на роботу суддями. Саме ж створення Антикорупційного суду свідчить про те, що на ефективну діяльність Верховного суду України, який, як у більшості країн розслідує злочини, в т. ч. й корупційні, вищих посадових осіб, мало хто сподівається. А введення інституту приватних виконавців (на тлі соціально-економічної кризи) може призвести до соціального вибуху та дестабілізації ситуації в Україні.

Таким чином, у теперішньому вигляді судова реформа може не тільки законсервувати негативну ситуацію у судовій системі країни, але й погіршити її, а тому об'єктивних підстав, зокрема для поліпшення інвестиційного клімату в Україні та її регіонах, ми не бачимо.

Агресія Росії проти України показала, що *реформа системи національної безпеки та оборони* запізнилася як мінімум на 10 років. Якби вона була проведена вчасно, то це не дозволило б агресору анексувати Крим, розв'язати війну на Сході України. Це не призвело б до втрати Україною 7 % території і 20 % її економічного потенціалу. Отже, ця реформа є вкрай важливою для збереження незалежності та розбудови української держави, її економічного зростання.

Для того, щоб в майбутньому Україна могла забезпечити себе від зовнішнього і внутрішнього ворога, слід проаналізувати помилки минулих років у будівництві Збройних Сил України та у захисті територіальної цілісності, яку віроломно порушила Росія, нехтуючи відповідними статтями Хельсінкського заключного акту (1975) та Будапештського меморандуму (1994), та визначитися з головними пріоритетами системи національної безпеки та оборони.

З позицій національної безпеки для України дуже важливо відповісти на питання: *чому національна безпека України виявилася такою вразливою й, зокрема, чому Росія так легко захопила Крим і частину території Донбасу?* Причин цього багато, але головними з них все ж стали: 1) олігархізація України, яка призвела до різкої поляризації доходів населення і масового зубожіння більшої частини народу, коли реальні доходи громадян стали у 2-3 рази меншими, ніж в Росії; 2) корупція у всіх сферах життя як беззмінний супутник олігархічного ладу, яка підірвала основи якісної освіти і науки, що породило масовий непрофесіоналізм в усіх сферах, в т. ч і у військовій; 3) газова угода з Росією, яка знекровила українську економіку, дозволивши водночас Росії підвищити життєві стандарти та переозброїти армію; 4) дисбаланс прав і обов'язків між центром і регіонами (запізнення з реформою децентралізації влади); 5) підрив національної безпеки через російських агентів в силових структурах; 6) активне формування «п'ятої колони» і пропаганда в ЗМІ «руського міру»; 7) «руско-турісто» для проведення псевдопротестних акцій на території України; 8) відкрита агресія Росії і неспроможність вищого керівництва країни на адекватні оперативні дії.

Згідно з рішенням Ради національної безпеки і оборони України (РНБО) від 6 травня 2015 р. Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015 р. введено в дію Стратегію національної безпеки України. Основні її напрями наступні:

- відновлення територіальної цілісності України, створення ефективного сектору безпеки і оборони;
- підвищення обороноздатності держави;
- реформування та розвиток розвідувальних, контррозвідувальних і правоохоронних органів;
- реформування системи державного управління, нова якість антикорупційної політики;
- особливе партнерство з НАТО, наближення особового і технічного складу Збройних Сил України до стандартів альянсу до 2020 р.;
- забезпечення національної безпеки у зовнішньополітичній сфері, а також економічної, енергетичної, екологічної та інформаційної безпеки.

Визначенню шляхів формування достатніх національних безпекових та оборонних можливостей, що дадуть змогу відновити територіальну цілісність України у межах її міжнародно визнаного державного кордону та гарантувати мирне майбутнє країни і соціально-економічний розвиток, сприяють: Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України (прийнята рішенням РНБО від 4 березня 2016 р. і затверджена Указом Президента України від 14 березня 2016 р. № 92/2016).

На зміцнення національної безпеки орієнтована й *реформа у медійній та інформаційній сферах*. В цьому аспекті особливе значення мало рішення Ради Національної безпеки і оборони «Про Доктрину інформаційної безпеки України» від 29 грудня 2016 р. Цей документ визначив напрями і пріоритети державної політики в інформаційній сфері після російської окупації, зокрема щодо охоплення телерадіосигналом окупованих територій – Криму і окремих районів Донбасу.

Реформа культури сама по собі має виняткове значення для України і українців, насамперед тому, що культивує ген української державної ідентичності. Водночас вона має важливе значення для формування креативної індустрії, що характеризується органічним поєднанням та використанням знань, інформації та творчості (креативності). За визначенням ЮНЕСКО, креативні індустрії є культурними за самою своєю природою.

Розвиток креативної індустрії в Україні, яка переживає епоху «знекровленого індустріалізму», коли більшість її міст, особливо малих, та сіл є депресивними, має важливе значення для забезпечення їх соціально-економічного підйому. Для цього дуже важливо використати їх значний туристично-рекреаційний та культурно-історичний потенціал. Прикладом може слугувати іспанське місто Більбао (звідси «ефект Більбао»), яке завдяки інвестиціям в культуру і архітектуру перетворилося на всесвітньо відомий центр креативної індустрії, фінансової діяльності і туризму.

До суспільно-політичного блоку реформ відноситься й *програма з просування інтересів України у світі*, яка була висунута всередині 2014 р. Форумом Global Ukrainians. Цей форум являє собою мережу молодих високоосвічених українських лідерів-експатів, що мають міжнародний досвід. Їх участь у реалізації програми може підсилити роботу Міністерства закордонних справ та інших органів державної влади у захисті інтересів України у світі, зокрема щодо припинення вивозу лісу-кругляка та навчання учнів і студентів на державній мові.

Одним із ключових міжнародних інтересів України є реалізація євроінтеграційної стратегії. В рамках її реалізації 11 червня 2017 р. між Україною та ЄС запрацював безвізовий режим, що дозволив українським громадянам вільно перетинати міждержавні кордони. В перспективі вступ України до ЄС не слід розглядати як самоціль. Для України значно важливішим є досягнення демократичних норм і стандартів Євросоюзу, ніж сам вступ до нього.

Висновки. Отже, базові суспільно-політичні реформи формують сприятливий інституційний базис для проведення власне економічних реформ і, відповідно, розвитку національної економіки. Так, конституційна реформа сприяє не тільки удосконаленню політичної системи країни, а й орієнтує на формування соціально орієнтованої ринкової економіки (за парламентської форми правління й переходу до пропорційної виборчої системи з відкритими регіональними списками). Реформа системи державного управління здатна забезпечити високу ефективність ведення бізнесу і, на цій основі, економічне зростання та високий рівень життя. Якщо успіхом не увінчається антикорупційна реформа, доповнена реформами судової та правоохоронної систем, то «інвестиційний голод» в економіці тільки посилюватиметься. Вчасне проведення реформи національної безпеки і оборони могло б зменшити масштаби економічних втрат країни внаслідок російської агресії. Певний вплив на економічне зростання може мати реформа культури, оскільки вона стимулює розвиток креативної індустрії. Реалізація програми просування інтересів України у світі головним своїм трендом має утвердження європейських стандартів у всіх сферах життя, в т. ч. і в економіці.

Аналіз подальших кроків в реалізації суспільно-політичних реформ дозволить виявити глибші причинно-наслідкові зв'язки між ними і напрямками розвитку національної економіки.

Список використаних джерел:

1. Мониторинг прогресу реформ [Електронний ресурс]. – К. : Нац. рада реформ, 2017. – 101, [2] с. – Режим доступу : http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/full_ukr_20_02_2017.pdf
2. Реформи під мікроскопом (станом на квітень 2017 р.) / за ред. В. В. Міського. – К. : Софія-А, 2017. – 132 с.
3. Бунецький Л. Л. Інституційний дизайн сучасної української політики: криза ідентичності та конфлікт інтересів / Л. Л. Бунецький // Вісник СевНТУ. Серія : Політологія. – 2013. – Вип. 145. – С. 115-121.
4. Вовканич С. Й. Максими суспільних трансформацій і економічних змін у контексті зміцнення національної безпеки України / С. Й. Вовканич // Регіональна економіка. – 2015. – № 3. – С. 5-15.
5. Єщенко П. С. Реформування інститутів та економічних структур – веління часу / П. С. Єщенко // Економіка України. – 2015. – № 6. – С. 66-68.
6. Магдич А. С. Концептуальний підхід до формування механізму впливу демократії на економічне зростання / А. С. Магдич // Європейський вектор економічного розвитку. – 2016. – № 2 (21). – С. 97-106.
7. Парлюк В. І. Політичні реформи в Україні: перехід від трансформації до модернізації / В. І. Парлюк // Грані. – 2016. – № 1. – С. 47-52.
8. Пустовійт Р. Ф. Інституціональні фактори клептократичної економіки / Р. Ф. Пустовійт // Економіка України. – 2015. – № 12. – С. 26-38.
9. Democracy Index 2017 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.eiu.com/topic/democracy-index>
10. Індекс демократичного розвитку областей України – 2016 / упоряд. Є. Романенко. – Чернівці : Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень, 2017. – 146 с.
11. Галаган Л. Президент у системі влади за різних форм державного управління / Л. Галаган // Політичний менеджмент. – 2011. – № 4. – С. 8-18.
12. Ветеран МВД: каждый второй во власти связан с криминалом [Электронный ресурс] // РИА Новости Украина. – 2018. – 12 февраля. – Режим доступа : <https://rian.com.ua/analytics/20180212/1032251028/veteran-MVD-vlast-kriminal.html>
13. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Элвин Тоффлер ; пер. с англ. – М. : АСТ, 2003. – 669, [3] с.
14. Андрушків Б. М. Особливості вирішення реформаційних проблем – громадська оцінка процесів / Б. М. Андрушків [та ін.] // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2016. – Вип. 14. – С. 35-42.
15. НАБУ виявило корупцію в Укроборонпромі [Електронний ресурс] // 24 канал. – 2017. – 26 грудня. – Режим доступу : https://24tv.ua/nabu_viyavilo_koruptsiyu_v_ukrobogonpromi_foreign_policy_n906204
16. Колеснікова К. М. Удосконалення методів боротьби з корупцією в Україні на основі використання зарубіжного досвіду / К. М. Колеснікова, Л. В. Беззубко // Збірник наукових праць Донецької національної академії будівництва та архітектури. – 2016(2). – Вип. 1. – С. 53-58.
17. Україна поднялась в рейтинге восприятия коррупции [Электронный ресурс] // Деньги.ua. – 2018. – 22 февраля – Режим доступа : <http://dengi.ua/finance/302233-Ukraina-podnyalas-v-reitinge-vospriyatiya-korruptcii>